НАША БАТЬКІВЩИНА
ОРҐАН
УКРАЇНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧЕ-ТУРИСТИЧНОГО ТОВАРИСТВА „ПЛАЙ"
У ЛЬВОВІ

9. Ч. ВЕРЕСЕНЬ 1937 1. РІК

Степан Щурат

На руїнах катедри Осьмомисла

Ґратулюю вам щасливої й важної нахідки — сказав я, вітаючися з д-ром Ярославом Пастернаком, що в білому каскеті стояв по самій середині розкопів і приглядався праці робітників. В яркому сонці погідного серпневого дня різко зарисовувалися довкруги нас високі насипи землі, викидуваної рискалями робітників із глибоких прокопів, що замкнули собою спору квадратну площу та ще й доволі великим півколесом продовжували її у східньому напрямі. Це, як бачите, осяг моєї цьогорічної праці у Крилосі — пояснював д-р Пастернак; відкриті фундаменти Архикатедрального Собору Галицько-Волинської Держави, що його по всякій правдоподібності у 1154. р. почав будувати князь Ярослав Осьмомисл. Остаточно розвязаний спір за місце катедри Осьмомисла, а водночас і відповідь на питання, де саме був осередок столиці Галицько-Волинської Держави.

По 1255-ому році не було вже ніякої вістки про долю Осьмомислового Собору Успення Пресвятої Богородиці. З минулої слави Галича над поверхнею землі остала тільки одна-одинока будівля — сьогоднішній францісканський костел св. Станислава, давно церква св. Пантелеймона. Але й ця памятка збереглася тільки до висоти крівлі; гору ж при реконструкції зіпсули...

Щойно, коли пройшла весна народів і коли друга половина XIX. ст. принесла не тільки відродження українського галицького письменства й науки, але також розбудила в народі зацікавлення старовиною й пошану для памяток минулого, найшлися люди, що потрапили видерти землям Галича хоч деякі з його таємниць. Парох Залукви о. Лев Лаврецький і проф. Ізидор Шараневич — це ті, що їм першим треба завдячувати започаткування дослідів. Продовж 70-их і 80-их років минулого століття вдалося їм відкрити в околиці сьогоднішнього Галича кілька фундаментів давніх церков і будівель та добути із них кільканадцять цікавих нахідок, що їх передали в Музей Народнього Дому у Львові. Із розшуків цих перших дослідників та з осягів їх праці народилося питання про осередок столиці Галицько-Волинської Держави, на яке крім згаданих старалися дати відповідь ще й такі любителі старовини, як кан. А. Петрушевич, кан. М. Гарасевич і проф. В. Лущкевич із Кракова. Перший із них схилявся до того, що давній Галич находився там, де й сьогоднішній, та, що парохіяльна галицька церква була катедрою Пресвятої Богородиці. Самий проф. І. Шараневич, а з ним

і інші, радше хотіли бачити осідок тодішніх галицьких митрополитів при церкві св. Панталеймона, віддаленій на два кільометри від сьогоднішнього містечка. Потім, коли в 1882-ому році відкрито ще одні

Вид на розкопи й околицю Крилоса

Фото Ю. Дорош

фундаменти під лісом „Дібровою" (20×14.5 м), що по здогадам д-ра Пеленського мали б бути фундаментами церкви св. Кирила й Методія, проф. Шараневич готов був скоріше їх вважати осідком галицької митрополії.

Церква Успення Пресвятої Богородиці, побудована дідичем Марком Шумлянським у першій полов. XVI. ст.
Фото Ст. Щурат

В 1890-ому р. відновив досліди над столицею Галицько - Волинської Держави знаний польський історик д-р Олександер Чоловський — донедавна архівар міста Львова та директор міських музеїв. Він перший узявся за діло з відповідною науковою підготовою та, розглянувшися докладно в терені Галича, дійшов до переконання, що столицею давньої держави міг бути тільки Крилос. Що більше, д-р Чоловський перевів у приявності професора Шараневича пробні розкопи біля галицької та криліської церков. Надіючися головно на Крилос і догадуючися, що давня катедра стояла на місці сьоднішньої парохіяльної церкви, він аж до споду відслонив фундаменти цеї церкви, поробив прокопи навколо у променях, а не найшовши нічого, копав навіть під самою церквою, гадав бо, що давня могла бути меншою від теперішньої. Та коли всежтаки нічого не найшов біля самої церкви, а водночас натрапив на рештки якихось фундаментів нижче церкви, в митрополичому (сьогодні парохіяльному) саді, висловив здогад, що, правдоподібно, там саме находився собор.

По д-рі Чоловськім на терені Галича працював д-р Йосип Пеленський — автор відомої моноґрафії п. н. „Галич в історії середнєвічного мистецтва", виданої погольськи в 1914-ому році у Кракові. Він також торкнув питання місця давньої катедри й викопав пять глибоких

ям у трьох місцях довкола крилівської церкви, але не натрапив на сліди фундаментів. Та всетаки він був дуже близький правди, коли догадувався, що мимо всего давня церква стояла на місці сьогоднішньої, дарма, що й Золотий Тік насувався йому на думку.

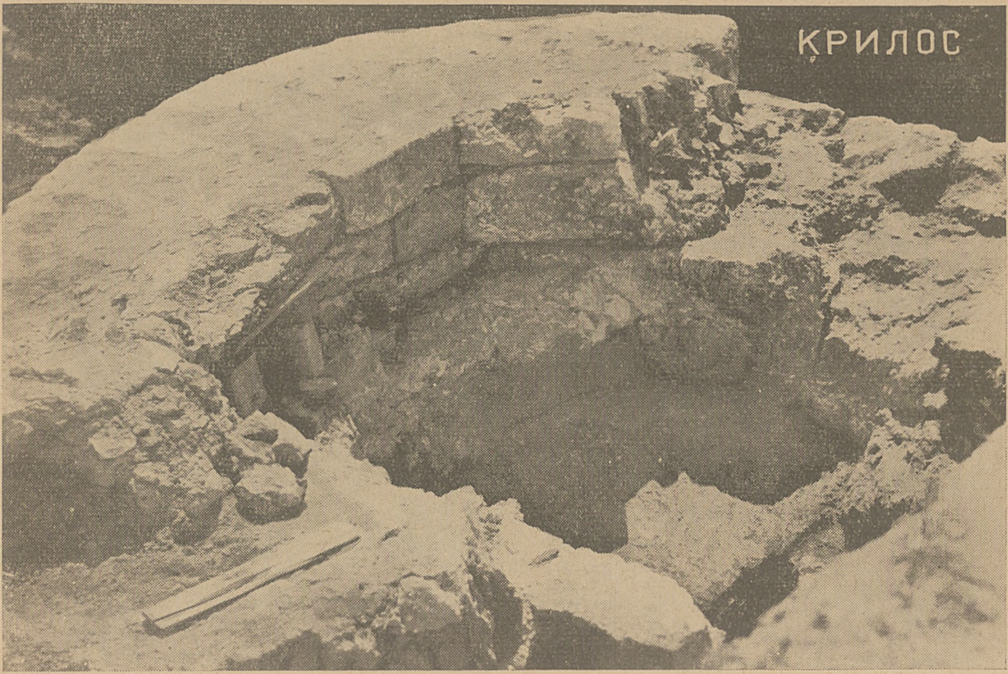
Сейчас по війні займалися ще поземеллям княжого Галича покійний уже радн. Лев Чачковський та д-р Ярослав Хмілевський. Ефективний осяг їх праці — це докладна мапа укріплень, церквищ та могил Галича й обширні пояснення до неї, які дотепер не оголошені, мають незабаром появитися друком.

На такій канві в 1934-ому році за почином Ексцеленції Митрополита Кир Андрея та при його грошевій допомозі розпочав наново працю д-р Ярослав Пастернак. Як оповідає, — ще минулого року звернув увагу на східню сторону церкви, де тому 120 років назад скасовано кладовище та де ще тому кількадесять років стояли хрести та росли сливи. Місце доволі рівне, в найближчому сусідстві церкви. Того ж таки року (25. VII.) одна з його пробних сонд, на 15 м довга в напрямі схід-захід, натрапила у глибині трьох метрів на два товсті мури в напрямі північ-пiвдень, а дальше, на останки спаленої деревяної долівки та на останки церковної долівки з великих алябастрових плит. Очевидно, насунулася гадка, що це фундаменти давньої катедри, але нажаль із дальшими дослідами треба було підождати ще рік.

Якже ж проходила Ваша праця в цьому році? — запитав я. — О, цього року було дуже цікаво — відповів д-р Пастернак. Само собою, почав я розкопи від місця, в якому минулого року перевів пробу. Докопавшися фундаменту, велів я відслоняти його рівночасно у двох напрямах — південному та північному. Зразу був певний, що це руїни

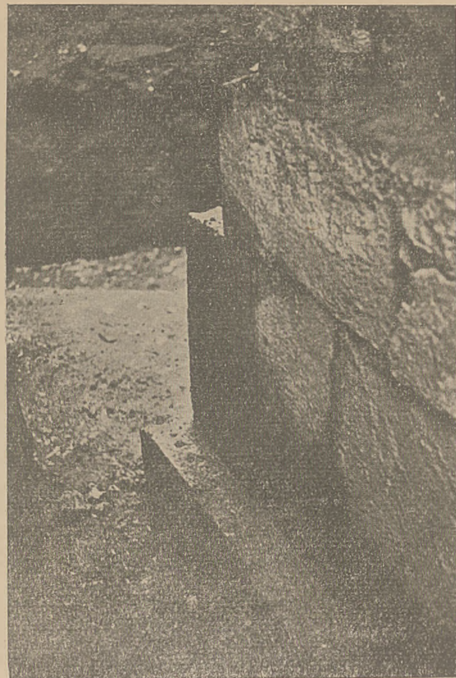
Загальний вид на розкопи у Крилосі. Фото Р. Крохмалюк.

Права апсида Осьмослової катедри. Фото Ст. Щурат.

Осьмомислового Собору, але ніколи не надіявся, що він такий величавий щодо розмірів. Коли робітники відкопали сімнадцять метрів муру, а згодом і двадцятьчотири, і коли все ще не було вуглів, почав вкрадатися сумнів, чи це не останки якогось оборонного муру. Одинокою розрадою було те, що київська Софія має розміри 34×39 м; отже у висновках можна було догадуватися, що й катедра Галицько-Волинської Держави не повинна б оставати позаду. І справді радісний був день, коли робітники докопалися першого вугла й коли мур нагло повернув у напрямі на схід.

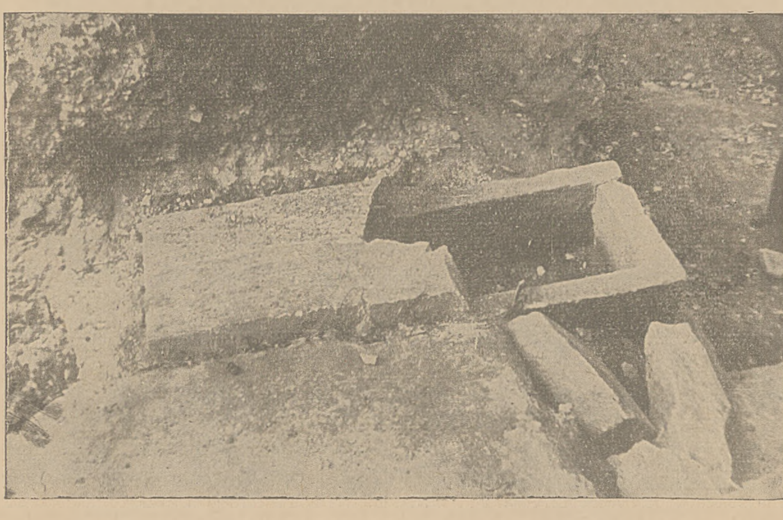
А що ще було великою несподіванкою, то те, — продовжав д-р Пастернак — що на самому вступі моєї цьогорічної праці, в поширеній минулорічній сонді, найшов я — погляньте — ось цей саркофаґ. Великий і тяжкий, тесаний із одної камінної брили білого вапняка, з таким же тяжким, трішки випуклим, але розбитим віком. Він такого типу, які зустрічається в Київі у княжій добі. Зовсім не орнаментований і без написів, бо й не був призначений для публичного виду. В ньому ж тлінні останки мабуть князя. Те певне, що саркофаґ був ограблений, невідомо коли, можливо у XIII. ст., в часі татарських наїздів; на це вказує розбите віко саркофаґу й порозкидані кості покійника. Біля цього саркофаґу, трішки від нього на схід, найшлися тлінні останки молодої княжни або боярині, похоронені в деревяній домовині, з якої нема вже сліду. Череп цеї покійниці здобила золотом гаптована діядема; його добув я в цілості та перевіз до Львова.

Добре захований правий вугол катедри.
Фото Яр. Савка.

А тепер огляньмо фундаменти Собору. Стояв він у кількаметровій віддалі від сьогоднішньої церкви Успення Богородиці, побудованої в XVI. ст. дідичем Марком Шумлянським. Ще раньше, в XV. ст. на південно-західньому розі фундаментів давнього Собору поставлено каплицю з тесаного каменя, що в цілості доховалася до сьогодні. Мури Собору незвичайно грубі — 2.15 м; фундаменти вкопані в землю на 2.80 м; будівляним матеріялом Собору були величезні й рівно тесані бльоки білого вапняка. Вже в цілості відкопані фундаменти виявили святиню імпозантних розмірів — 32.5X 37.5 м, отже, тільки на півтора метра вужчу та коротшу від київської св. Софії (34×39 м). Плян святині — квадратний, видовжений у східньому напрямі трьома апсидами, Стиль — під конструктивним оглядом — візантійський, характеристичний для XII. і XIII. століть.

В румовищах розкопів найшлося багато дрібних, але цікавих, нахідок. Фраґменти капітелів і склепіння, куски стінної виправи з виразними слідами фрескового мальовила, такого раннього на Галицькій землі.

Камяний саркофаґ. Фото Р. Крсхмалюк.

Куски оловяної бляхи, якою була крита катедра, кусники порозбиваних дзвонів і цегляних поливаних плиток із долівки святині, а дальше речі щоденного вжитку — глиняна посуда, скляні, спроваджувані просто з Візантії, бранзолети, залізні топори, наконечники стріл, прикраси, монети й т. п.

А які ваші пляни на майбутнє? — питаю д-ра Пастернака. — Передовсім прослідити докладно середину катедри. Сподіюся найти ще в підземеллях святині неодну народню, церковну, мистецьку та історичну цінність. Я певний, що дальші досліди принесуть ще багато цікавих несподіванок..., але наразі треба відложити працю до наступного року, а тимчасом подбати про забезпеку відкритих фундаментів на зиму, а дальше про їх консервацію. Та це вже належить до консерваторів і інженерів.

Володимир Мацєк

МАЛА „РУСЬ-УКРАЇНА"
у Східній Прусії з XIV. століття

Українська наука має перед собою ще много завдань, яких круг помітно росте вміру нових джерельних нахідок, що торкаються культурної ролі і становища українців у давноминулому, особливо в добах української державности. Чи не до найважніших завдань пізнання значення українців на своїх і чужих землях належить справа українського осадництва — кольонізації на чужині. В парі з історичною дійсністю нашої нації й державности вона нам розкриває свідоцтва впливів, вартостей та життєздатности українців між чужинцями перед віками. Тому, якщо трапляється змога збільшати новими джерельними свідоцтвами наше знання про значення давніх українців у чужих культурних державах, не треба нам для добра національної свідомости цю нагоду оминати чи відкладати. Таку ж добру нагоду сьогодні дає нам, дотепер нашій науці незнана, а в німецькій вповні не обговорена, грамота, списана в латинській мові дня 17. вересня 1324. року. Цю грамоту виставив у східній Прусії, державі німецьких хрестоносців, у городі Хрістбурґу місцевий комтур (як би воєвода) Лютер, князь Брауншвайґу[1]), для чотирьох „Рутені", Марка, Максима, Войтіха та Григора, які покажуться українцями. Цим пришельцям-поселенцям і їх майбутнім нащадкам дав комтур в уживання земельні добра між озерами Шіллінґ і Паузен, положені близько сьогоднішнього пруського міста Остероди[2]). По цих добрах до сьогоднішнього дня осталося село з назвою „Klein Reussen", це є „Мала Русь", в сьогоднішньому розумінні „Мала Україна"[3]), на-

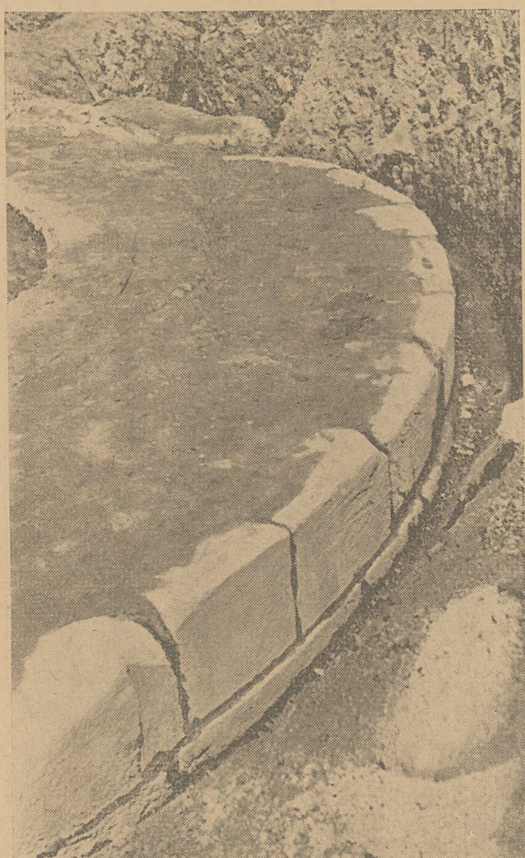
[1]) Luther von Braunschweig.

[2]) Schillingsee; Pausensee; Osterode. Сьогодні залізниця до Остероди з Торуня через німецьку Ілаву (Deutsch Eylau).

[3]) Правильна назва української державної території з XIII. на XIV. століття у грамотах українських князів та чужих звучала виключно »Руссія«; допіру в бурхливих і ненормальних умовинах під конець правління кн. Юрія II. Болеслава появляється окреслення Галицько-Волинської Держави як дільниці »Руссія Мінор«, себто »Менша Русь« у відрізненні від »Більшої Руси«, північно-східньої, московської. — „Klein Reussen" з німецького документу вважаємо за пестливо-здрібнілу назву, надану оселі чотирьома українцями на знак памяти і привязання до рідного краю.

даною посілості нашими поселенцями ще в XIV. столітті та збереженою німецькою традицією до сьогодні, подібно як збереглася назва „Русь" і ще двох сіл недалеко Остероди, одного в повіті Алленштайн і другого біля Морунґен[1]).

Одначе німецькі вчені досі ближче не розкрили походження цих чотирьох „Rutheni" із грамоти, яких загально означують назвою „Ruthenen", чи „Russen", Правда, й сама грамота пруського комтура, збережена до сьогоднішнього дня не в ориґіналі, а тільки у двох вірodoстойних відписах, нічого не каже, що це були за „Rutheni". Але, що ними були одиноко українці, й то найправдоподібніше з земель Галицько-Волинської Держави, промовляють важливі історичні факти: До XIII. століття була східня Прусія дуже слабо заселена й загосподарена. Німецькі хрестоносці розпочали сильну кольонізацію від кінця XIII. через XIV. століття, щоби гарним загосподаренням Прусії збудувати в ній свою могутню державу. Найбільш оживлене осадництво, обчислине головно на німців з корінної Німеччини й інших земель та на тубільних, вже знімчених, давних прусів, а вже рідко на чужинців, між якими найшлися чотири українці, продовжував у своїй хрістбурзькій комтурії ґраф Зіґгард Шварцбурґ у роках 1304—1316 (біля 1305. року оснував Остероду) і його наслідник у комтурії Лютер Брауншвайґський в рр. 1316 — 1331. Поважне політичне положення, в якому опинилися пруські хрестоносці, які в 1308. р. опанували від Польщі ґданське Помор'я і цим викликали довготривалу тяжку війну, ведену з ними за відібрання Помор'я польським королем Володиславом Локетком (панував у рр. 1306—1333), змушувало німецьких лицарів скріплювати кольонізацією господарство їх держави в оперті на поселенцях спосібних, певних і таких, що заслугують на довір'я. Це тимбільше, що хрістбурґська комтурія з О-

Завівтарна апсида Осьмомислової катедри.
Фото Березяк.

[1]) „Reussen" коло Allenstein і Mohrungen.

стеродою лежала ближче опанованого й дуже стережоного німцями від сусідів ґданського Поморя й недалеко границь тодішньої польської держави. З XIII. через XIV. століття удержувала українська Галицько-Волинська Держава дуже близькі та приязні взаємини й державно- політичний союз із орденом пруських лицарів, постійно звернений проти татарсько-московського варварства і для спільного забезпечення українсько-німецьких культурних і торговельно-економічних надбань у північно-східній Европі. Українські князі Романовичі родинно були звязані з німецькими ґрафами Шварцбурґами, з яких високий достойник Зіґгардт, до 1316. р. хрістобурґський комтур, був посередником і лучником у німецько-українських державних переговорах у 1316. р. і пізніше, як бачимо це з реверсалів, виставлених орденові українськими князями Андрієм і Львом Юрієвичами й Юрієм II. Болеславом, збережених до сьогодні в ориґіналах у прусько-кеніґсберґському державному архіві. Також Зіґгардовий наслідник у хрістбурґській комтурії, Лютер Брауншвайґський, який поселив у 1334. р. під Остеродою наших чотирьох кольоністів, вязався приязним союзом з українською державою, будучи в 1331—1334. рр. великим маґістром — головою пруського ордену. Зате не маємо ніяких поважних даних у чотирьох „руських" поселенцях у Прусії бачити пришельців із Литви, чи з земель Великого Новгороду, або з московських, бо з цими всіми князівствами, що мали „руських" підданих, хрестоносці в XIV. столітті найчастіше не були у згоді, а то й безупинно воювали, наприклад, із Литвою.

Грамота з 1324. р. нічого ближчого не подала, відкіля походили чотири пришельці, в котрих вже оправдано бачимо українців, але трудно означити, з якої околиці українських, особливо галицько-волинських земель вони прийшли у Прусію. Поза хресними йменнями українців, знаних із грамоти без родових прізвищ, можемо тільки догадуватися, що Марко, Максим, Войтіх і Григор походили з нижчих бояр, або може й зі селянського вільного стану (грамота зве їх вільними „лібері"). Які причини й життєві обставини склонили їх покинути рідний край та поселитися між німцями, поза здогадами годі щось певне сказати. Рівнож найпевніше не скажемо, продовж якого часу задержався рід українських посідачів у своїх добрах, які вони ж самі назвали від часу свого прибуття „Малою Руссю" себто „Малою Україною". Ця назва, що була виявом їх привязання, памяти й патріотизму для рідного краю підчас побуту у прибраній батьківщині — збережена й пошанована тубільцями — панами краю до сьогодні — свідчить, здається, за пережиттям у цій місцевості численніших поколінь-нащадків по чотирьох українцях. Хоча в XVII. столітті добра „Малої України" були вже мабуть власністю міста Остероди, то всежтаки за довшим посіданням цих дібр численнішими поколіннями українців ще й промовляє факт, що грамота з 1324. р. задержала свою питому вагу у триста літ пізніше, чого нелегко було б очікувати по коротенькім побуті українців у „Малій Україні".

Завдяки грамоті маємо зате змогу пізнати положення й величину посілости чотирьох українців у „Малій Україні", її тодішнє природнє окруження, життя й господарку нових поселенців-дідичів. У відрізненні від решти низинної східньої Прусії околиці Остероди дещо винесені,

при тому горбкуваті, були зарослі в давнині розлогими лісами, серед яких розливалися то більші, то менші озера й багна. З лісів, які треба було новим осадникам теребити під управу збіж, відслонювалися ріллі й луки, поперенизувані річками й потоками, що впадали до озер. Поміж такими двома озерами, прозваними Шіллінґ і Паузен, поселилися і загосподарилися по пруському праві, завдяки хрістбурґському комтурові, наші чотири земляки. Величину цих українських дібр, що складалися з орних піль під управу пшениці й жита та з лук під випас худоби, обчисляє сьогодні німецький вчений Крольман приблизно на 40 давніх пруських ланів, у сьогоднішньому перечисленні майже на 2500 гектарів, (з чого лук біля 500 гектарів). Добра українських поселенців, визначені комтуром загальними ґеоґрафічно-природними межами, припирали до дібр остеродських, які були власністю комтурії, отже державною. В комтурських добрах, на межі з українськими, находився над річкою з перекинутим містком млин та дубові ліси з ловецькою хатою і з бжільними бортями. Нашим дідичам доручив комтур догляд над своїми бортями й за цей труд дістали вони право брати собі з цих бжіл третину доходу, а дві третини мали віддавати комтурові. Може згодом мали і свої бжоли, які плекали з умілістю, винесеною з рідного краю. Дальшою винагородою за плекання комтурських бжіл послужило нашим хазяїнам право ловлі риб для власного вжитку в озерах і ріках. Для найкращого загосподарення своїх дібр, дістали наші дідичі право поселення у себе селян за плачення собі чиншів і відроблювання селянами пільних робіт та привілей розсуджувати своїх селян у легших справах; судівництво в поважніших справах, які кінчалися виміром тяжчих, тілесних кар, самозрозуміло, належало до пруської державної влади. Але наші поселенці мали й обовязки, зрештою не дуже то важкі. Мали щороку платити владі податок пшеницею, житом і грішми, а на її зазив виряджати трьох узброєних людей із челяді до помічної військової служби для оборони краю і будови укріплень у ньому, як це зрештою було в державних уладах давніх часів.

Нашим поселенцям-землевласникам жилося у східній Прусії певно доволі вигідно й у супокої. Їх добра, положені у нутрі пруської держави, запевнювали їм значну безпеку від воєнних наїздів. Зрештою земляки у прибраній батьківщині не були так дуже віддалені від рідних галицько-волинських земель, бо їх відділювала від материку тільки мазовецька дільниця, приязна Орденові й Україні, ще й дуже близько, в добжинській землі правила вдова по тамошньому князеві, дочка українського князя Льва Даниловича, Анастазія. В самому поселенні й наділенні українців добрами в цій частині східньої Прусії, що була важливою для ордену положенням і ґеоґрафічно-політичними умовинами містився вияв значного довіря і признання зі сторони німецької влади й населення для духово-моральних і суспільно-господарських вартостей наших земляків. Продовж неодного покоління працювали

вони у пруській „Малій Україні" для свого прожитку, для добра прибраної батьківщини й на славу рідної нації. В назві оселі, яка продовж багатьох століть до сьогодні збереглася, завдяки німецькій традиції — непорушена, позначили українські вишельці свою любов і память для рідного краю.

Джерела й література:

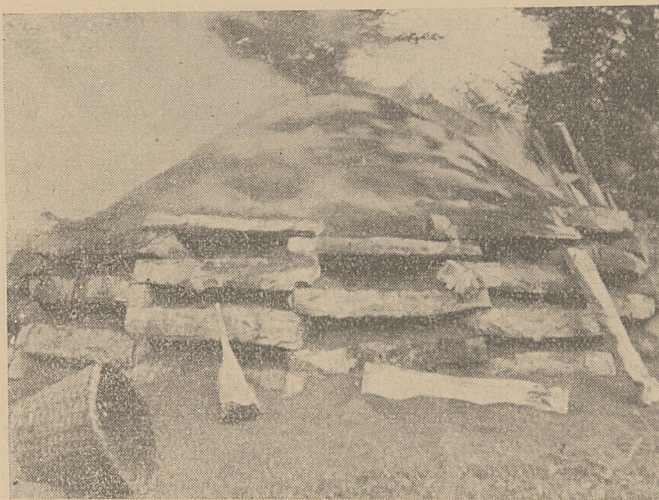
1. Preussisches Urkundenbuch, II Band, 2. Lieferung (1324—1331) Herausgegeben... von Dr. Max Heim.... Königsberg Pr. 1935, стор. 331—2, число 485.
2. Dr. C. Krollmann у розвідці в Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins, Heft 64, Danzig 1923, стор. 16 і наст., особливо 19.
3. Słownik Geograf. Król. Polsk. T. X, стор. 19—20.

Василь Лев

До Манявського Скиту

Довелося нашому товариству йти не утертими шляхами в Ґорґанах через Високу та Сивулю, як це роблять звичайно всі мандрівники, а саме відступити від прийнятого шабльону туристики в цьому пасмі гір і попід Середну зійти до прегарної закутини згаданих гір, до сіл Гути й Порогів, а відси верхами поманджати до Манявського Скиту. Йдеться туди через полонину Малиновище.

Дорога веде з Гути горі потічком Семятином. Сейчас при його впаді до Бистриці треба задержатися, щоб там оглянути правий беріг ріки, який стає прямовісною стіною 7—8 м високою, а до 25 м довгою. Коли б не беріг та ріка, можна би було думати, що це руїни мурів старезного замку. Бистриця вється попід самий мур, творить глибину, та не потрапить змити твердої скелі. Дальше доріжка йде понад потік і легенько підноситься вгору. Довкруги ліси, серед них маленькі левади, вище ґруні. За два кільометри мандрівки дві стаї дають знак (так інформують селяни) звернути доріжкою в ліво через полонину Дебри. Вона, майже на склоні самітнього верху Згари, веде в ліво й у ліво попід гору, а потім на право поза верх на царинку з сіножаттю й уже стоїмо на мисливському шляху (місцева назва: чипаж) та заходимо в неглибокий звір, а потім лісисте узбіччя, д'горі серед ґреготів, смерік, на перелуку хребтів. Нагло, серед лісів під ногами задудоніло щось неначе автомобіль або літак. Один із товариства не хоче вірити, що це потічок пливе природнім камяним тунелем. Та факт, що десять кроків нижче пив із цього потічка студену, як лід, воду, переконав його, що існують у горах такі підземні потоки. Відсіля терен щораз то вище підноситься. Короткі відпочинки в часі підходу використовуємо на оглядання панорами, що відкривається поза нами. Чим вище, тим більше лісових просторів у темних зворах, над ними імла, а дальше тонуть в імлі головні хребти Ґорґанів. Найближче Сивуля з Лопушною, Неґрова й Боярин. На захід Ігровище з Високою та Середня, за ними імливе пасмо Аршиць і зрадливого Хому. Чим дальші верхи, тим більше мутної синяви над ними. Ми підходили щораз вище, переступали каміння і стали на перелуковому хребті, на полонині Малиновище. Вона простягнулася легким склоном північного узбіччя хребта, поміж густими борами. Продоптана серед шовкових трав стежка скоро змінила пів-

Вуглярка для випалювання вугілля з букового дерева.
Фото Василь Лев.

нічний напрям на східний і завела нас на сіножать, де селяни працювали коло пологу́ (скошеного сіна). Вони не вміли пояснити, чому так називається полонина, але потвердили наші здогади щодо місцевости і шляху та, вказуючи коротшу стежку, запевнили, що „Манява є осьде, зараз удолі". „А на водопад вас люди справльит у селі". Одначе мапа, яку ми пильно оглядали, не давала надії скоро бути в селі.

Скоро зійшли ми вказаною стежкою в ліс. Легким спадом тягнеться вона серед відвічних борів. Праворуч підноситься узбіччя короткого Ґруня із Млаками, порослого густим лісом та на зрубах малиновими гущавинами. Щойно тепер зрозуміли ми назву полонини. Ліворуч спадає узбіччя то стрімкіше, то лагідніше. Поміж деревами появляється внизу глибина звору, у темноті без дна не доглянути швидкого потічка Замлаків. Коли піднести очі вгору, зпоза дерев виглядає полонина Буратва.

Доброї пів години спадала стежка вниз. З усіх сторін ліс та гущавина. Минаємо останки воєнних артилерійських окопів та деревяних засік. Що людської енерґії та здоровя, а то й життя пропало тут у безвістях. Про неодну жертву війни ще й досі не знає рідня, де її шукати.

Стежка зійшла крутим спадом на вузьку камянисту дорогу, яку ми оминули за порадою селян. Отворилися бори, ліворуч зазеленіли левади. Минаємо вуглярку. Невеликий округлий кіпець дрібного чорного вуглевого піску куриться сотнею димів. При землі обложений восьмикутником букових полін. Внутрі господарить собі сам вогонь без кожноразової людської опіки.

Незабаром показалися на деревах зелені знаки до водопаду Манявки. З мапи видно, що треба завернути майже кільометер узад на дорогу, якою ми не пішли з Малиновища. Завертаємо. Терен із дорогою легко підноситься. Шлях наближається до річки, що гомонить щораз то гучніше. У глибокому ярі вється по камінні потік, вимиває великі каменюки, стелиться по широких плитах, а декуди закручує майже під прямим кутом, то петлицею обходить високу скелю. Це досить рідке явище нашої гірської архітектоніки. З головної дороги попри ріку зійшли ми стежкою над воду. Щораз то сильніший шум і гук води заповідав, що недалеко водопад. Хапаючися стрімкого берега,

проховзнулася стежина поміж камінням та хащами, й ось ми в кітловині водопаду. Шум води заглушує людський голос.

Кітловина водопаду широка на 8—12 м, а довга на 40—50 м творить вузьке глибоке корито поміж високими стінами обломаних та навислих скель, між якими подекуди вихоплюються листові дерева. Вони ледви держаться корінням у камяному ґрунті та неодно обсувається вниз під своїм тягарем. Вгорі береги кітловини, покриті густим лісом. В куті задньої стіни промостила собі вода дорогу і з висоти 13 м паде по прямовісній стіні з полупаного в прямокутні брили флішу, що здалеку виглядає немов руїни цегляного муру.

Руїни вїздової брами до Скиту.
Фото Лев Букатович.

Несподівано став падати густий дощ і задержав нас із пів години під обривом скель. Був час надивитися на чарівний твір природи та дещо підкріпити тіло. Сховок від дощу не дуже привітний. Густі краплі спадають нам на голови, а разом із ними проховзнулася згори, понад наші голови, невелика каменюка. Та злива не дозволила нам опустити скоро цього захисту. Після дощу пора на оглядання водопаду. Білою стежкою паде згори вода, бє об камяні виломи, розбивається у тисячі крапель, що грають до світла чудовими красками. Весело з гуком паде вода на камяне дно водопаду, тут стрибає й кітлується у вибоїнах, клубиться бурунами, сипле тисячами крапель і розливається в неширокому дні кітловини, застеленої камяними зломами, що з трудом опіраються силі води. А вона, то відриває їх зо стін, то точить дном свого корита.

Стоїмо очаровані такою незвичайною красою природи. Знимки, що ми їх дотепер бачили, не дають ані сотої частини тієї краси природи й чару вражінь, що їх тут можна дізнати. Хто зайде в околицю Маняви, хай не жаліє труду заглянути на водопад, бо не дорівнують йому ані водопад Прута під Говерлею, ані Джурина в Червоногороді на Поділлі. З обіцянкою ще не один раз сюди повернути опускаємо водопад. Стежкою сходимо вниз, попри ріку, на дорогу. Та Маняви скоро не видати. Терен перемінився в узгіря, а річка, що часто переливається через дорогу, після дощу порозливалася рвучким ручаєм і весело гомонить по каменях. Далі губиться дорога, бо забирає її вода, творить собі з неї русло та вже майже відси аж до осередку села не видати правильної дороги, тільки її слід у широкому річному руслі. Знакована стежка веде то понад беріг, то потоком, і виминає глибші місця. Розмокла земля усувається під ногами. Декуди обривається прямовісний беріг, позбавлений усякої рістні.

Ще й за пів години ходу не дійшли до хат. Стрічний селянин пояснив, що до села біля церкви — „щоб не збрехати" — ще зо шість кільо-

метрів. Та й на мапі так виглядає. Незадовго показалися на пригірках перші хати. Знакована стежка зійшла з дороги на поля. Левадами та вигонами попри загороди манджали ми назустріч вечорові. Як зі стежки зійшли на головну дорогу при ріці, западав сутінок. Заночували у якогось ґазди, воєнного ветерана. Хатня гиґієна без огляду на привітливість ґаздів не задержала нас на довшу балачку. Заночували у стодолі. Ранком прийшов ще в хату ґаздів зять і розговорилися. Село вбоге, хоч досить велике. Мало управної землі, багато ґрунту заливає Манявка, що в погоду ледви сльозить потічком у широкому руслі, а в дощі розливається в велику бистру ріку. Яр ріки в селі на довжині 3 км, широкий 200—300 м, творить неврожайне пасовище, засипане рінню й каменями. Тудою й іде головна дорога, ледви слідна, немов принагідний шлях із коліс на свіжій стерні; за кожною зливою дорога зміняє свій вигляд і місце. Здовж правого берега ріки тягнуться неврожайні узгіря. Колись були покриті лісом; сьогодні тут хащі й дрібна листяста деревина. Тому село лежить по лівому березі серед управних піль. Та їх мало, через що й село вбоге; колись жило з вирубу лісів. Тепер у селі є двох чи трьох селян, що виживуть своїм хлібом передновок. Найбільший багач має около 100 морґів ґрунту, але свого хліба не продає, тільки купувати не потребує. Інші селяни купують хліб. Живуть із заробітку та промишляють випалюванням деревного вугілля з бучини. Один селянин випалює вугілля, другий купує від нього цей вуголь в ціні по 5 сот. за кґ, ладує на віз у мішки, до 1200 кґ та везе на Поділля аж до Чорткова чи Теребовлі, а навіть Тернополя. Продає 1 кґ за 10—12 сот. Подорожує 12—14 днів, із зароблених грошей виживить себе й коней та привезе до хати ок. 20 зл. чистого зиску.

В селі часто й дуже вимирають діти, мабуть задля злиднів та від недуги, властивої нашим гірським околицям, що загніздилася тут ще перед війною й руйнувала здоровя людей. Навіть у часі війни дбайлива військова влада остерігала приїзжих спеціяльною таблицею на краї села, з написом у німецькій мові.

Вчасно виходимо в „невизначену" дорогу понад річкою. На вигоні пасуться гуси, а діти загородили малу відногу Манявки і в „адамовім одягу" вправляють пливацький спорт. Недалеко церкви на краї майдану стоїть євангелицька церква — новий деревяний дімок прямокутної форми, з великими вікнами по боках та трираменним хрестом на ґонтовому даху. Нагодився хлопчина й пояснює, що тут багато селян євангеликів, а український пастор приїздить щокілька неділь із Солотвини. Жахливе явище: матеріяльні користі спонукують селян шукати цього віроісповідання.

Підходимо під нашу церкву, що стоїть на правому березі Манявки. Положення гарне та церква опущена, присіла до землі, вікна нецілі, а струпішілий ґонтовий дах облітає. З трудом пізнати сліди гарного стилю давнього будівництва деревяних церков.

Тут центр і багатше село. З битою вже дорогою робить краще враження, кращі достатніші хати, деякі навіть прилагоджені для літників. Десь осторонь стоїть недокінчена вілля. Є тут наша кооператива й жидівські хати. Нагло знакована стежка збочує із битого шляху на праву сторону. Кладкою через річку виходимо з села. Тут ще кілька хат,

а дальше підноситься залісене узгіря. Доріжка провадить трішки вгору, в густі бори. За хвилину показалися поза деревами мури. Ще кілька хвилин і наша доріжка виступає з русла річки Скитця (що давно звалася Батерс) під гору Канюковату. В цім місці, де конечно треба, нема знаку, а нам здається, що треба йти доріжкою, а не стежкою понад руслом потічка. Доріжка завела в густий ліс. Ідемо та йдемо, а Скиту не видати. Щойно за кілька хвилин заглянув зпоза дерев кусок муру. Тепер зорієнтувалися кудою треба було йти. Одначе не вертаємося, а направці поміж смереки сходимо над яр Скитця. Ледви найшлося відповідне місце, яким радше сховзнулися, як зійшли, над потічок, що пливе в вузенькому скельному, а на 6—7 м глибокому, руслі. Ми не пожалували цього, бо відси є нагода оглянути могутні мури Скиту. Він лежить на правому березі потічка Скитця на пологому пригірї Вознесінки. Беріг пригіря ввесь підмурований. Масивні основи головної башти й решток підземних келій та льохів у підмурівці дають ілюзію величі давнього Скиту. У їх основи зівають засипані отоври підземних льохів, якими мабуть виходили монахи до потічка. Рештки мурів дивують своєю масивністю і тривалістю. Спинаємося стрімким скельним берегом на подвіря Скиту. За коротенький час досить трудної праці ми на горі.

З давньої манастирської обителі лишився сьогодні тільки майдан із рештками розвалин. Збереглися тільки вїздова брама, дві вежі, виїздова брама й мур, що піддержує узбіччя гори Вознесінки, та стрімкий беріг Скитця. Скитське кладовище, що було поза Скитцем на узгірях Канюковатої, заросло тепер густим смерековим лісом.

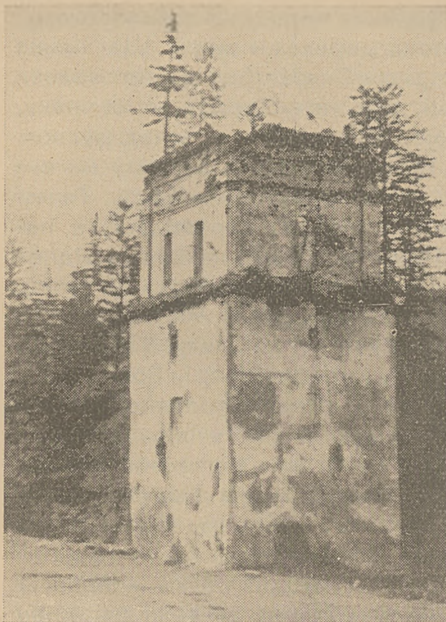
Кинули оком на загальне положення і входимо до вїздової брами, щоб пошукати ілюзій давнього Скиту. Величаві мури ще досить гарно заховалися. З зовнішньої сторони видно розмальовані та вже дещо затерті образи перших орґанізаторів Скиту, основника Йова Княгинецького й першого ігумена Теодозія. У кращому стані заховалася внутрішня сторона брами. По її обох боках є образи основників Київо-Печерської Лаври, — Антонія й Теодозія Печерських. Над склепінням намальований образ Провидіння, в середині виразний напис: ,,саваофт'' а по боках дві голови ангелів.

Вище, по обох сторонах брами заховалися ще в зовсім доброму стані образи апостолів Івана Богослова та Якова. На самій горі ледви пізнати образ Спасителя в облаках із розпростертими руками.

В положенні першого поверху є напис, що над брамою була дзвіниця (колокольня), побудована коштом Скиту. На самому верху замість даху полупана і звітріла цегла, що заєдно відривається кусками і творить урожайну почву для мохів і самітньої смерічки.

На простором майдані і сліду немає із двох церков, Воздвиженської й Богородичної.

В середньому пляні майдану, над самим берегом Скитця, заховалась у найкращому стані висока вежа з пивницею внизу. Затерті мальовила й написи на зовнішній стіні, зверненій до подвіря, вказують, що притикала вона до церкви (або обителі). Вікна, що виходять назовні майдану вказують на оборонне значення Скиту, що по літописним звісткам часто відпирав ворожі напади турків і захищав утікачів із довколичніх сіл. В нутрі вежі рештки сходів ведуть вузьким і крутим отвором на ви-

Руїни Манявського Скиту. — Вежа.

Фото Василь Лев

соту першого поверху. Стель ні даху немає. Вершки башти в такій же руїні, що й дзвиниці. І тут серед марних мохів і трав росте на мурі самітня смерічка.

Напроти цеї вежі, по противній стороні майдану, спіраються об залісений пригорбок рештки розвалених мурів. Виїздна брама заховалася в цілості без даху й дотикає рештки розвалених грубезних мурів одної келії. Тут земля порита заваленими льохами, а серед звітрілих мурів ростуть кущі й хабаззя. І тут засаджуються в мурах миршаві деревця. Недалеко цих розвалин, на подвірї, завалені входи до підземних льохів.

Посередині майдану, ближче вїздової брами збудована з дощок каплиця, де правиться Богослужба в часі величавого відпусту на Івана Купала, 7. липня. Того дня давній Скит оживає тисячами побожних прочан, що сходяться з довколишніх сіл, щоби відмовити молитву за душі померших ченців.

То вже ж на віки це величнє діло
Має покрити непрозрінна тьма?

Майже сто літ тому питав так Антін Могильницький у свому „Скиті Манявському". А що ж казати сьогодні, коли перед самою війною селяни вивозили возами будівельний матеріял із розвалин Скиту, бо немає кому заопікуватися консервацією памятки світлого розквіту нашої культури. Тільки А. Могильницький увіковічнив славу Скиту у своїй поемі. Стоїш тут серед останків могутніх будівель, подивляєш людський розум, силу волі та рук і жаль огортає за славним минулим.

Сідаємо на короткий відпочинок. Огортає нас задума. Думки зосереджуються біля слів, що поміщені над образом преподобного Теодозія у вїздовій брамі: „Братія моя, аще и тѣломъ отхожу отъ васъ, но духомъ съ вами єсмь". Тут живе невмируща слава Скиту серед розвалин, що кожного очевидця вчать любови рідного краю. Тут говорять до нас предки трьох століть, пригадують, щоби не забувати того, чим вони дорожили, привязання до своєї віри й народу.

Та пора йти дальше. Через виїздову браму прямуємо дорогою в ліс, що за кількадесять метрів закриває перед нами розвалини Скиту. Ченці вміли найти пригоже й захисне та незапримітне місце на свою обитель, для побожного і трудолюбивого життя.

Знакованим шляхом, що легко підноситься до висоти 800 м, ідемо в напрямі Битькова, осідку нової культури нафтового промислу, а відтам над річку Бухтівець — до її гарного водопаду.

Володимир Дорошенко

Що знали на Полтавщині про Галичину у 80–90 рр. XIX. в.

Колись про Галичину, її населення та відносини політичні, суспільні й національні в російській займанщині мало хто і знав поза окремими одиницями. Збирався був Галаган видати в 70. роках мин. ст. окрему брошуру про Галичину, але на превеликий жаль нічого з цього заміру не вийшло — видко не найшлося нікого, щоб таку книжечку зладив. І аж з кінцем 90. рр. почав містити покійний Леон Васілевський статті про Галичину в російських поступових журналах і з них склалася досить показна книжка під наг. „Современная Галиція" (Спб. 1900), що вийшла невдовзі другим виданням. Поукраїнськи появилися подібні брошури В. Доманицького аж 1909—10 рр. накладом київської „Просвіти". Але вже тоді виходила на Україні своя преса й ширший загал уже щось знав або чув про братів за кордоном. Але давніше не так воно було.

Народ очевидно, нічого не знав, а інтеліґенція мала неясне поняття про Галичину як край населений словянським племенем „руссиновъ", ніби споріднених із „русским" народом великого російського царства, але що це за племя, — 99% „малоросов" знало стільки ж, що й пересічний москаль: от, мовляв, є Русь Велика, Мала, Біла, Чорна (на Литві), Жовта (на Далекому Сході), а це „Червона" — австріяцька чи „венґерська", понімчена, покатоличена — якась наче вже й не Русь, а бо-зна яка потороча, що не має ніякої будуччини й, очевидно, пропаде, розплившися в німецькому морі. Розуміється, „не пропала б", себто не затратила своєї „русскости" й віри православної, ак би була вкупі із іншими „русскими" племенами, що складають разом єдиний „русский народ, під могутнім скиптром православного русскаго царя. Але, коли і як ця „зарубежная" Русь опинилася у володінні чужинецького царя, ніхто не міг сказати до-ладу. Виходило, що сталося це в доісторичному часі, коли ще не склалася міцна російська держава. От таке поняття міг мати й я, коли, переглядаючи малим хлопцем відомий російський журнал „Нива", що його передплачувала моя мати, надибав там знимку української деревяної церкви з „Венгерской Руси".

Аж десь у 1893—94 шк. році, бувши вже в 4-й клясі ґімназії, почав я вперше знайомитися з Галичиною з „Зорі", яку поширював серед нас покійний Василь Совачов через старшого за мене мого товариша Саву Волошина, що був тоді завзятим українцем і багато причинився до поширення української самосвідомости в нашій клясі. (На жаль пізніше, перейшовши до Москви, де дядько його був директором Технічної Школи, Сава збувся юнацьких мрій і став ренеґатом).

Перейшовши в 5-ту клясу, я був прийнятий у тайну ґімназійну громаду, де великий вплив мали саме свідомі українці. Громада наша мала велику й гарну бібліотеку, якою завідував Совачов, опісля, як він, скінчивши ґімназію, пішов до Київського Університету, його сестра, а зго

дом і я. Було в ній чимало українських книжок, які за нашого часу представляли велику бібліоґрафічну рідкість, бо царський уряд не дозволяв їх передруковувати: „Чорна Рада" Куліша та видання 60—70. рр., між іншим і повісті Федьковича з передмовою Драгоманова, що вперше познайомила нас із галицько-українським письменством.

Крім того діставала Громада з Києва через Совачова й українські книжки галицького видання. Пригадую собі заборонену цензурою книжку „Сибір" Кенана, яку читали не лише свідомі українці, але й малороси-общероси задля її цікавого змісту.

Не легка це була річ читати „серіозну" книжку поукраїнськи, та ще друковану галицькою літературною мовою. На кожній сторінці було кільканадцять слів нам або невідомих або незвичних, значіння яких треба було догадуватися, але цікавий зміст перемагав усі труднощі. Я акуратно виписував до записника невідомі слова і так поволі вивчав українську літературну мову, підшукуючи відповідні російські вирази.

Фонетика не справляла нам ніяких труднощів, навпаки, була для нас легка і зрозуміла, зате тяжко було нам читати книжки друковані етимольоґією з її дашками, ѣ, тощо, бо призвичаєні до російського правопису й вимови, ми мимохіть читали й етимольоґічні друки зросійська, вимовляючи ѣ не як і, а як є, та не зважаючи на дашок над ô. Разом із тяжкою, незґрабною мовою, якою відзначалися переклади „найзнакомитших повістей" вид. „Діла" — памятаю, читав я „Дидерота", - справляла нам етимольоґія величезні труднощі, але ми завзято їх поборювали самотужки, без чужої помочі й без словників, бо крім дрантивого словника Пискунова не мали ніяких. Ми навіть не сумнівалися щодо правильности й чистоти тодішньої галицької мови, свято вірячи, що так і має бути, що то вина по нашому боці: мовляв, ми так зросійщені, що негодні якслід розуміти своєї літературної мови. У нас навіть появилася якась пристрасть до незвичних слів, що їх ми стрічали по галицьких видавництвах. Так нам чомусь дуже довподоби припало слово „позаяк", яке ми довго вживали, навіть бувши в університеті, часто в формі „позаяк тому, що"...

В старших клясах ґімназії ми вже й самі передплачували Франкове „Життя і Слово", рискуючи вилетіти зі школи й попасти ще й у буцегарню. Приходило воно до нас безпосередньо з Галичини поштою, друковане на тонесенькому папері, в дебелих синіх копертах на різні приватні адреси, між іншим і на моє імя. Одна книжка розділювалася по кількох копертах, а що деякі посилки пропадали, то ми звичайно діставали тільки якусь частину книжки, але через це вона не переставала бути для нас цікавою.

Все ми робили самотужки, при допомозі хіба лише Совачова. В цілому місті не було нікого із старших громадян, який допоміг би нам у наших змаганнях відродитися національно. Навіть наш добрячий ґімназійний лікар Карпинський, чоловік відомої акторки Затиркевич-Карпинської, хоч сам українофіл, стояв осторонь від нас. Другий українофіл Маценко, що склав книжечку „Прилуччина" й дописував до київських ґазет, хоч і ближче стояв до нас через свою дочку ґімназистку, але не мав впливу на наш світогляд. Властиво батьком нашого руху був Микола Міхновський (1873—1923), але не безпосередньо, бо

не жив у Прилуці. Син попа з Прилуччини, був він якийсь близький родич, чи не брат у первих, трохи молодшого від себе Совачова (1876—1924), через нього власне й впливав на нас.

Раз збуджені від національного сну, полишені ми були на наші власні сили, а тимчасом були ми такі недосвідні й так потребували помочі, здані властиво на самих себе, у глухій провінціяльній норі, далеко від широкого світу. Здається у трохи кращому становищі були наші сусіди лубенські ґімназисти, збуджені до національного життя покійним Вол. Шеметом (1873—1933). У всякому разі їм належить ініціятива навязання взаємин із нами. Були ми вже у старших клясах, як прибув до нас їх делеґат Павло Спішило, високий, ставний і гарний хлопець, великий красномовець-ентузіяст. Він значно підбадьорив нас у наших змаганнях. Ото він і завіз до нас моду на такі галицькі вирази, як позаяк. Від звязків з одною ґімназією дійшло й до ширших взаємин — до зорґанізування зїзду середньо-шкільників.

Здається, чи не при цій оказії хтось із нас — прилучан або лубенців — побував у Кониського і дістав благословення для нашої роботи. Це було великою моральною піддержкою й заохотою для нас у наших змаганнях. А так у своїм осамітненні ми держалися властиво поміччю Галичини. Галицькі книжки й часописи (Зоря, Життя і Слово) піддержували в нас національний огонь. Це свідчить, як нам треба було живого слова, наочного прикладу, щоб набрати твердої певности, що наш шлях спасенний, що зусилля наші не марні. Згадуючи колишні наші змагання й національний ентузіязм, можу запевнити, що будь Полтавщина на місці темної Волині сусідкою Галичини, то національний рух обняв би її ще швидше й сильніше — ми б табунами відвідували її й возами пачкували книжки. Живий бо приклад всестороннього національного життя не міг би не дати могутнього імпульсу. А то хоч із Галичини йшло до нас світло, але ж кругом нас була національна тьма й легко було заломитися. Чи довго зможемо ми ставити чоло російській могутності, перебороти денаціоналізаційний вплив російської держави, культури, літератури, школи, коли по всіх інтеліґентніших сімях на Україні рідною мовою є вже московська? Коли навіть укрїнофіли, заговоривши про щось поважне, переходять на обще-понятний язик? Чи може бути наша мова знаряддям літератури, науки і т. п., чи буде мовою інтеліґентної родини, чи це можлива річ, не утопія?

Здавалося все навкруги нас гукало: Даремна надія! Спускайся, куме, на дно! Але, роздираний внутрішніми сумнівами, я завзято відбивав атаки обрусителів, хоч сам уже не був певний життєвости українського руху.

У такім душевнім роздвоєнні поїхав я влітку 1897. р. до Біловіжської Пущі разом із своєю мамою до своєї тітки, що була замужем за управителем цього величезного маєтку, що належав царській родині. І от у цьому глухому закутку широкої української землі найшов я несподівано той живий приклад, який переміг мою зневіру і зміцнив віру в остаточну перемогу української національної справи. Управа Пущі творила окреме урядниче містечко, де жили лісові інженери з своїми родинами. Були це такі знайомі мені російські інтеліґенти різного походження, — москалі, малороси, німці, з якими у мене не було нічого спільного. Та ось серед цієї сірої юрби чиновників я стрінув цікаву

людину, що вирізнялася зпосеред інших. Це був лісничий Крушевський, поляк, брат досить відомого професора порівняльного мовознавства в казанському університеті. Крушевському, як полякові, властиво невільно було служити на державній службі в „Западно-русском" краї, але якась протекція допомогла йому тут улаштуватися. От у його хаті я побачив сімю, інтеліґентну, поступову, що хоч жила між москалями, але не була московською. З жінкою й дітьми Крушевський балакав попольськи, а з нами він і його родина поросійськи. І нікому це не видавалося чимсь дивовижним, неприродним. Отже й ми, українці, можемо йти слідом поляків, думав я. Зазнайомившися ближче з Крушевським, який щиро-прихильно поставився до мене, я якось під час спільного проходу чи поїздки по пущі звірився йому з своїми сумнівами щодо будучини українського руху і він мене підбадьорив, заохочуючи йти вибраним шляхом та вказуючи саме на приклад маленької Галичини, де українці мають своє шкільництво, навіть університетські катедри, пресу, розвиваються на економічному й політичному полі. Його живе тепле слово та приклад його родини цілком розвіяли усі мої сумніви і я вернувся додому наче новонароджений.

В московськім університеті, куди я вступив, скінчивши ґімназію, згадані вище літературні взаємини з Галичиною значно поширилися. Нас свідомих українців із прилуцької й лубенської ґімназії пішло тоді до Москви чимало. Обминали ми рідний Київ через його здебільшого чорносотенну професуру, тимчасом північна столиця славилася високонауковим, а рівночасно й поступовим складом професорів. Студенти тоді гуртувалися в так звані „Земляцтва" — в Москві були земляцтва Київське, Полтавське, Чернігівське, а також „Малоросійське", що мало загальний характер, а єднало здебільшого лубенців і прилучан. Ми його зараз перехрестили на „Українську Громаду" та взялися складати українську бібліотеку (за бібліотекаря став я), в якій поважне місце займили саме галицькі видання. Ми їх виписували або через проф. Кримського або через покійного проф. Любавського — „рязанського українця". Був це дуже порядний і прихильний до нас чоловік. Опинившися в Москві, ми з тов. Спішилом почали шукати скрізь по місті свідомих українців поміж старшими громадянами і, зваблені українськими темами наукових праць Любавського й його ніби українським прізвищем, удалися до нього як до українця, але він, мило прийнявши нас, сказав, що він родом із Рязані, отож може бути хіба „рязанським українцем". Через нього я спроваджував виключно наукові речі, як от Історію Грушевського, на публіцистику він не годився і раз задержав і не дав мені видану „Просвітою" брошуру Цегельського „Русь-Україна та Московщина" під претекстом, що це тенденційна річ. Зате через Кримського ми спроваджували, що хотіли. Між іншим на його імя приходив до нас „Руслан" — „Діло" друкувалося тоді ще огидною етимольоґією та й дороге було для нас, а фонетичний „Руслан" діставали ми з ласки редакції задурно. Само собою, діставали ми правильно „Літературно-Науковий Вісник" і він вільно приходив до Москви навіть на приватні адреси і тоді, як царська цензура перестала пускати його на Україну. Тоді через мене йшло кілька примірників до Києва — для Грінченка, Єфремова й ін. Навіть одна російська приватна бібліотека-чи-

тальня недалеко університету, що обслуговувала головно студентську молодь, якийсь час передплачувала „Вістник" за нашою намовою до читальні.

Очевидно, спроваджував я „Вістник" і інші видавництва — Історію Грушевського, Словарі Уманця, Желехівського, тощо. — Желехівського Книгарня Наукового Т-ва вже не мала й дістала антикварично, при чому тодішня управителька книгарні була така наївна, що турбувалася, як переслати два великі томи у копертах. Тоді на Україну з огляду на російську цензуру дещо йшло в замкнених копертах, як листи, але ж так посилати можна було невеличкі брошури. До Москви ж тоді ми діставали все вільно. Спроваджував я книжки також і для свого малого брата — „Дзвінок", „Лиса Микиту", і хоч він був надрукований етимольоґією, брат швидко навчився читати його якслід.

Від читання ми швидко перейшли й до співробітництва, спершу подаючи дрібні замітки до хроніки „Вістника", опісля і статейки, з одного боку, а з другого — подаючи з „Вістника" переклади української белєтристики до російської преси. Видання Наукового Т-ва ім. Шевченка, передовсім „Записки" можна було діставати і в університетській бібліотеці. Раз один надто патріотичний москаль — бібліотекар пробував був не дати мені „мазепинської" літератури, так я йому зробив таку авантуру, що вдруге він уже не відважився цього робити й видавав усі видання НТШ, що їх мала бібліотека.

Так статті Васілевського й галицька лєктура запізнали нас із Галичиною, але живих галичан-українців, крім актора С. Паньківського, довго не доводилося нам бачити. Правда, серед моїх товаришів на університеті були і два виходці з Галичини (Торба й Беднарський — пізніше відомий у Росії пропаґатор децимальної системи в бібліотечній справі), але вони не мали й не хотіли мати нічого спільного з українством і цілком змосковщилися. В Росії в тім часі багато було галичан на різних посадах, головно по клясичних ґімназіях, як учителі клясичних мов, або математики, напр., у Лубнях — Астряб, Долинка, у Прилуці — Ружицький, але всі вони були вже православними й удавали ревних російських патріотів. Напр., ніхто з нас, бувши в ґімназії, не знав і не відав, що наш інспектор (віце-директор) Михайло Ґеорґієвич Ружицький був родом із Галичини — такий він був російський православно-цареславний патріот! Тільки в Полтаві був тоді один галичанин-учитель, що признавався до українства. А наш Ружицький ніже єдиним словом не загикнувся про Галичину, хоч і викладав у нас російську історію, доречі дуже гарно й цікаво.

Та ось довелося таки побачити Галичину й галичан на власні очі. Сталося це в 1904 р.

Д-р В. Левицький

За властиві назви

Як старий турист ще й сьогодні радо читаю усякі туристичні спомини, описи прогульок молодшого покоління, то що; особливо під цю пору — сезон на гірські та водні екскурсії. Одначе завважую з жалем, що автори таких споминів перекручують несвідомо назви гір, місцевостей, рістні і ін. на чужий лад та заводять замість наших українських правильних назв назви чужі, головно польські. Подам кілька прикладів із приводу опису „З наших гір" у „Ділі" з четверга, 17. серпня 1937.; там і деїнде бачу ось такі назви:

Кострицяй (польс. Kostrzyca) — правильна гуцульська назва: Кострича.

Ґоверля (на старих мапах Коверля). — Гуцули кажуть: Говирля й це єдиноко правильне.

Шпиці — це не якісь німецькі Spitzen — правильна назва: Спиці.

Ко́зли — правильна назва: Кізли́; анальоґічно Кізі Логи або Улоги.

Данци́р (польс. Dancerz) — правильна гуцульська надва: Да́нциж.

Завоєва — має бути Завоєла.

Гомул (з польського, поляки не відріжняють х і г) — правильна назва Хомул (анальоґічно Хом, Хомяк — доволі часті назви в нас).

Петро́с (румунське) — гуцули кажуть: Пєтрош.

Синяк (на польських мапах Sennik, Siniak, навіть у капітальній книжці Шухевича є Сенік) — гуцули кажуть Синєк, анальоґ. Синєчка).

Полонина під Хомяком називається правильно Барані́я (польс. фальшиве Barania.

Добошанка (подекуди навіть Добочанка) — одинока правильна Довбушанка.

Бребеньскул (рум., другий верх Чорногори) — наша назва „Кідроватий".

Косодеревина (чисто польське) — в нас лиш „жереп" (чисто гуцульське).

Так само нема в нас „альпейської рожі", а лиш „омеґа", нема гірської вільхи, а лиш „лелеч" і т. д.

Ямна (з польського) — правильно Ямне.

Яремче, колись присілок Дори, давня назва Яремчуки, Яремчата.

Підліснів (польс. фальшиве Podleśniów, подібно як Lesko (Ліско) — правильно Підлішнів, гора і полонина Лішнів.

В описах треба подавати правдиві висоти гір (у згаданім описі в „Ділі" висоти Спиць, Туркула, Піп Івана хибні), не можна також подавати фантастичних вісток про вужі, змії та їдовиті мухи, напр., на Спицях і т. д.

Це лиш кілька прихапцем поданих прикладів. І тому просьба до наших туристів: „бережім наші назви та не перекручуймо їх на чужий лад".

В нашій водній туристиці щораз частіше вживають назву „каюк". І це неправильне; турецька назва „каюк"(згл. каїк) — це барка, ґалєра, запоріжська чайка, де приміщується обслуга з кількох або кільканадцяти людей. На означення спортового човна одиноко правильна ґренляндська (ескімоська) назва „каяк", прийнята в усіх мовах; і тому лишім цю назву. Бо інакше може вийти такий дивогляд, як той, що в наших часописах нераз називають капітана корабля сотником і не добачують гумористики такої „пурифікації" нашої мови.

Новини

»Грізна устава«. Так польський туристичний журнал »Вядомосці Туристичне« називає уставу про зберігання границь, беручи під увагу її вплив на туристику. Як відомо, устава ця з 31. І. ц. р. сильно підкопує дальший розвиток туристики в Польщі, а зокрема принесе й велику шкоду нашій туриситиці, бо ж усі наші гори, а то й велика частина Поділля (дністровий яр із Заліщиками, Кривче із прославленими печерами) найдуться у прикордонній смузі, куди годі буде без великих труднощів дістатися звичайному смертельникові. Щобільше, в цій же прикордонній смузі не можна ні мати фотографічного апарату , ні фотографувати, а фотографія знову ж у сьогоднішніх часах так сильно получена з туристикою, що одне без другого годі вже й уявити собі. Не менше устава ця шкодить і розвиткові літнищ, що в більшості находяться у прикордонній смузі. Щоправда, хоч воєводи одержали право індивідуально вилучити деякі літнища зпід цеї грізної устави, а декотрі з них уже навіть скористали з цього права, то всетаки це ще не розвязує справи й не усуває труднощів. Так, наприклад, можна їхати до Заліщик, але не можна перебувати в Доброблянах — передмісті Заліщик. А це все викликує загальну дезорієнтацію туристів і літників, що немають терпцю й охоти за свої гроші вистоювати по урядах за дозволом (дозвіл на побут у прикордонній смузі можна одержати у старостві, де перебуваємо; дозвіл на фотографічний апарат у старостві, до якого належить місцевість, у яку виїзджаємо). А треба додати, що по сьогоднішній день майже ніхто (навіть урядники відповідних урядів) докладно не знає, до котрих саме місцевостей треба дозволу, а до котрих не треба. Очевидно, що це все разом, само собою, знеохочує до туристики, подорожування й виїзду на літнище, бо краще сидіти дома, чим каражуватися на непередбачені неприємності й кари... Тому не можна й дивуватися, що туристичні організації й туристична преса всіми засобами бороняться перед наслідками устави, яка, як виходить із обчислень, вже й цього року принесла значні втрати місцевостям, які силою факту найшлися у прикордонній полосі. Всі надіються, що всежтаки уставу цю відповідно зновелізують — у цьому напрямі, щоби вможливила дальший розвиток туристики й літнищ.

»Дні Полісся«. Від 22. серпня до 15. вересня тривають т. зв. »Дні Полісся«. Карта участи (коштує 2 зл) уповажнює на переїзд до Пінська з 33 проц. знижкою та даровим поворотом. Із Пінська можна робити дешеві прогульки по околиці. Як зачуваємо, уладжувані з нагоди цих днів реґіональні імпрези в Пінську — підготовані зле, людьми, що на цьому не розуміються. Та всетаки треба користати із знижки й відвідати цю забуту нашими людьми нашу країну.

Плавба на Поліссі. З поручення Виділу Водних Доріг Поліського Воєвідського Уряду в зимовому й весняному часі перевели основний ремонт кораблів поліської плавби. Комунікат голосить, що всі кораблі — основно відремонтовані — дають максімум вигоди й безпеки. Вже почалася правильна плавба на лініях: Пінськ — Давидгородок — ст. Горинь, Пінськ — Телехани, Пінськ — Старі Коні, Пінськ — Луцьк, Пінськ — Войтовичі й Пінськ — Любешів.

Міст на Дністрі коло Заліщик. Мають вибудувати новий, гостинцевий, залізний міст на Дністрі. Польсько-румунська комісія будови мосту устійнила вже речинці етапів монтажу цього мосту, що має бути виконаний коштом обидвох держав. Сподіваються, що при кінці року міст буде готовий .

10.000 чужинців має по обчисленням подорожних бюр і туристичних орґанізацій відвідати в літньому сезоні Польщу. Вчисляють уже туди індивідуальних подорожників, прогульки, учасників міжнародніх зїздів і конґресів та туристів, що тільки переїзджають через Польщу. Доволі скромне число...

Конвенція з Румунією щодо платничих пільг у туристичному русі ввійшла в життя 12. червня ц. р.; заключили її на 12 місяців, але може бути автоматично продовжена на черговий рік, якщо на місяць перед речинцем не буде виповіджена. Горожани обидвох держав без труднощів одержуватимуть пашпорти. Щоби одержати пашпорт до Румунії, туристи повинні заосмотритися в чеки, що їх видаватиме Польський Розрахунковий Інститут у Польщі. Кожний турист повинен викупити на кожний тиждень побуту в Румунії чеки на суму від 100 до 200 зл., якщо подорожує індивідуально, а від 75 до 150 зл, якщо подорожує із прогулькою. Дітей від 4-ох до 14-ти літ обовязує тільки половина цих грошей. Діти нижче чотирьох літ — звільнені від обовязку викуплювати чеки. Університетській і шкільній молоді прислуговує 50 проц. знижки.

За чеки туристи одержуватимуть у Румунії рівновартність у леях — по урядовому курсі, побільшену 38 проц. премією.

XIII. Зїзд Музейників із цілої Польщі відбувся у Львові в червні ц. р. і тривав три дні. Торжественне відкриття зїзду відбулося 12. червня в залі Міської Ради. Засідання відкрив голова Союза Музеїв — проф. Копера; поміж привітами для зїзду від українських музеїв привітав зібраних проф. д-р Іларіон Свєнціцкий. По вислуханні наукових рефератів д-ра Чоловського (про львівські музейні збірки), дир. Пайздерського (про хиби в консервуванні образів, мальованих на полотні й дереві), інж. Яцковського (про участь Польщі у світовій виставі в Парижі), проф. Менкіцького (про те, як поступати з викопалищами монет), проф. Свєнціцкого (про консервацію ікон), — учасники зїзду відвідали декотрі львівські вистави, а потім виїхали автобусами до Підгорець, де оглянули величавий замок та його збірки. Вертаючися до Львова, задержалися в Олеську, де під проводом проф. Мінкевича ведуться консерваторські роботи.

Зїзд Українських Музеольоґів відбувся в Перемишлі 16. і 17. травня ц. р. під протекторатом Їх Ексцеленції Кир Йосафата Коциловського. Предсідником З'їзду був сеніор українського музейництва д-р Іларіон Свєнціцкий. Представники всіх обласних музеїв зложили З'їздові докладні звіти з діяльности й розвитку репрезентованих ними інституцій. Учасники З'їзду оглянули бібліотеку й архів Перемиської Капітули з їх цікавими й недоступними для публики історичними памятками та перемиський обласний музей »Стривігор«. Другого дня З'їзду учасники вислухали низку наукових доповідей, присвячених виключно перемиській землі. Того дня відбулося також засідання музейників, на якому вирішено важливі фахові питання. В часі З'їзду була відчинена вистава »900-ліття культу Матері Божої на українських землях«. У З'їзді взяло чисельну участь перемиське громадянство, що без винятків прихильно віднеслося до цього наукового діла й дуже старанно підготовило його.

КОМУНІКАТ ГОЛОВНОГО ВИДІЛУ Т-ВА „ПЛАЙ" У ЛЬВОВІ

Письмом із дня 10. VI. 1937. р. ч. Пол. Б. 4/1775/стов./37 звернулося Староство Ґродзке у Львові до Виділу Т-ва у справі припинення спортової діяльности, тому що статут Т-ва такої діяльности не предвиджує.

Письмом з дня 20. VIII. 1937. р. до цього самого числа Староство зажадало розвязання спортових секцій.

Відповідно до цього жадання Староства видав Головний Виділ Т-ва ще в червні зарядження до секцій та членів.

На першому засіданні Головного Виділу після ферій у дні 6. IX. ц. р. рішено розвязати всі спортові секції у Львові і при філіях. Рішення це подано до відома філій.

З огляду на те від сьогодні не можуть філії, ані секції, ані поодинокі члени Т-ва виступати публично на змаганнях і т. п. під фірмою або в барвах нашого Товариства.

Незалежно від цього Виділ вестиме старання що до зміни статута Т-ва.

ВІД РЕДАКЦІЇ Й АДМІНІСТРАЦІЇ

Девяте число »Нашої Батьківщини« виходить доволі спізнене з огляду на те, що у звязку з початком нового шкільного року друкарня Наукового Т-ва ім. Шевченка була перетяжена друком шкільних підручників. Чергове число журналу вийде точно (або можливо з дуже незначним опізненням).

Авторів, що їх статті не ввійшли до цього числа, прохаємо вибачення. Статті ці появляться в 10-му числі.

Від Адміністрації звертаємося із просьбою до Високоповажаних Читачів негайно вирівняти всі залеглі належності, бо журнал не може вивязатися із своїх зобовязань.

Передплата: для краю, Австрії, Чехословаччини й Румунії 6 зл. річно, 3.50 піврічно.
Число розрахункового переказу 256.
Ціна примірника 0.75 зл. Для інших країв — 2 ам. дол. річно, 1.20 дол. піврічно.
Адреса редакції й адміністрації: Львів, Чарнецького 26.
Видавець: Микола Кулицький. Відповідальний редактор Михайло Таранько.
Друкарня Наукового Товариства ім. Т. Шевченка у Львові, вул. Чарнецького ч. 26.